

הפוליטיקה של מהפכת המידע

פרופ' קרין נהון

בית הספר למידע, אוניברסיטת וושינגטון, ובית ספר לאודר לממשל, דיפלומטיה ואסטרטגיה, המרכז הבינתחומי הרצליה

על אסדרה עצמית בלבד, התפוגגה. האינטרנט, כמו כל מרחב אנושי אחר, משמש לפעילות חיובית ושלילית כאחד. לעומת זאת, מאבק הכוח על השאלה **כיצד** יוסדר מרחב האינטרנט נמצא בעיצומו: האם יהיו אלה ההמונים שבאמצעות "חכמתם" ובקישוריות הישירה שלהם יסדירו את ההתנהגות ברשת? האם יהיו אלה גורמים מקצועיים וחברה אזרחית שיציבו סטנדרטים ויכתיבו את הצורה שבה אנו נתקשר האחד עם השני? או שמא יהיו אלה אליטות שונות של כוח כגון המדינה או תאגידים פרטיים, אשר מעצם שליטתם במשאבים פוליטיים, כלכליים ובפלטפורמות טכנולוגיות, יסדירו את התנהגותנו? אם לפני כעשור לא היה ברור האם האסדרה תגבר או תחלש, כיום כבר נכון לומר שהאסדרה מתגברת, אולם טרם ברור באיזה אופן.

המאבק השני והמרכזי ביותר הוא המאבק על הניטרליות או הפוליטיות של האינטרנט. טכנוקרטים נוטים לטעון כי בשל העובדה שהטכנולוגיה מבוססת על אלגוריתמים ויד אדם לא מתערבת בהם, ניתן לבנות תהליכים נייטראלים ולא מפלים, שעובדים בעקביות. אולם כל טכנולוגיה, מעצם העובדה שתוכננה על-ידי אדם, הינה פוליטית, וככזאת מכילה אינטרסים וערכים שעוצבו בדמותם ובצלמם של המפתחים שלה ומאוחר יותר שונו על-ידי המשתמשים שלה. מרחב האינטרנט הוא פוליטי, שכן הוא רווי בקבוצות, אנשים או מוסדות הפועלים למען קידום אינטרסים וערכים מסויימים והשלטת הכוח שלהם במרחב זה. השאלה המעניינת יותר היא איך הוא פוליטי, וכיצד מתבטאת הפוליטיות בו? אציג מספר מימדים שבהם פוליטיקה זו מתבטאת.²

ראשית, קיימת פוליטיקה של הארכיטקטורה - מאחורי כל אתר ברשת עומד מישהו שתכנן אותו והשקיע בכך מחשבה. אותו אדם מגיע עם סט של ערכים שכיוונו אותו למקום מסוים. מי שבנה תוכנה מסוימת, בנה אותה בצלמו ובדמותו, בהתאם לערכים שהוא מאמין בהם. למעשה, אותו אדם קבע את גבולות השיח והאינטרקציה באותה פלטפורמה. לדוגמה, העובדה שציון בטוויטר מוגבל למאה וארבעים תווים הוא לא מקרי. גם ברירת המחדל של הגדרות הפרטיות בפייסבוק, שהן יותר משתפות ופחות פרטיות, מבטאת סדר פוליטי מועדף על

מהפכת המידע היא מהפכה במלוא מובן המילה, שהביאה איתה הרבה כוח והעצימה אותנו כמשתמשים. בעבר, ג'ון פרי ברלו התווה חזון ביזורי לאינטרנט, לפיו הרשת חופשית וצריכה להיות חופשית מהתערבות של ממשלות ותאגידים.¹ כיום, המצב רחוק וממשיך להתרחק מחלומו של ברלו. בהרצאה זו, אראה כי הרשת רוויה במאבקי כוח המתחוללים ביתר שאת בעשרים השנים האחרונות לגבי תפקיד הטכנולוגיה בחברה שלנו, בדרך כלל הרחק מעיני הציבור. אבקש להציג ארבעה סוגי מאבקים השלובים זה בזה ועוד משתנה מתערב אחד, שהוא היוראליות של המידע.

המאבק הראשון הוא המאבק על השליטה במרחב האינטרנט. מאבק זה בא לידי ביטוי, בין השאר, ביכולת האסדרה (רגולציה) ברשת, דהיינו, הכוונת ההתנהגות של פרטים וקבוצות במרחב זה. קיימות עדויות רבות לאסדרה גוברת ברשת בכל הרמות: אסדרה על-ידי המדינה, על-ידי גופים מקומיים ובינלאומיים, על-ידי גופים פרטיים וסמי-פרטיים, וכן אסדרה עצמית. אסדרה מדינתית מתגלה בהצעות חוק בנושאים שונים שקשורים לאסדרה ברשת. כך למשל, חוק שנועד להגן על קטינים ברשת. אסדרה בינלאומית מתבטאת בגופים מרחבי העולם המשתפים פעולה בכדי לפעול למען קידום אינטרסים משותפים ברשת, בהתאם לצרכיהם. אסדרה עצמית מובעת, בין היתר, באסדרת המרחב על-ידי גופים מקצועיים, גופים פרטיים (כגון פלטפורמות טכנולוגיות), ושיתופי פעולה עם גופים ציבוריים ופרטיים. כך לדוגמה, החלטה של הורים להתקין תוכנות סינון במחשביהם.

המאבק על השאלה **האם** האינטרנט צריך להתנהל ללא הסדרה מדינתית כבר הוכרע נורמטיבית ופרקטית. האמונה הנאיבית בשנת 1996 בעת 'הצהרת העצמאות של מרחב הסייבר' ע"י ג'ון פרי ברלו כי הרשת יכולה להתקיים בצורה עצמאית תוך התבססות

2 Nahon Karine, 2016, 'Where there is social media, there is politics', Forthcoming in Routledge Companion to Social Media and Politics, (Eds.) Bruns A.,

Skogerbo E., Christensen C., Larsson O.A. and Enli G.S., NYC, NY: Routledge- http://ekarine.org/wp-admin/pub/Nahon_PoliticsSM.pdf

1 Barlow, John Perry. "A declaration of the independence of Cyberspace <http://homes. eff. org/barlow>." Declaration-Final. html (1996).

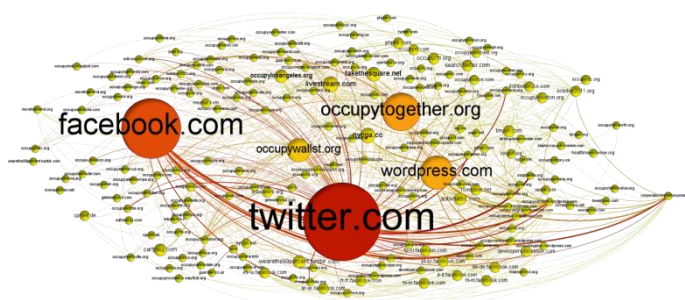
היכולת שלנו להבין סוגיות בפרספקטיבות שונות? אין ספק ש"חוק הכוח" גורם לצמצום בגיוון המידע אותו יכולנו לצרוך.

הטיה שניה הנוצרת כתוצאה מהתקבצויות של משתמשים ותכנים היא הומופיליה. זוהי תופעה סוציולוגית שנחקרת בצורה מעמיקה משנות החמישים, וכיום אנו עדים לקיומה ביתר שאת גם ברשתות חברתיות ובמרחב האינטרנט. הומופיליה היא הנטייה שלנו להתחבר לאנשים שדומים לנו, מבחינה אתנית, גאוגרפית ואידאולוגית. בהקשר שלנו, משמעות הדבר היא שהמידע לא מתפלג בצורה שוויונית, אלא בקבוצות, בעדרים, ובהמשך גם גורם לפיצול. דוגמה לכך ניתן למצוא בעת מבצע "צוק איתן" - בין האנשים שצייצו בטוויטר #FreeGaza לבין אלה שצייצו #IsraelUnderFire כמעט ולא היתה כמעט תקשורת, וכלל לא התרחש דיאלוג אלה התבצרות ברורה במחנות קוטביים.

פייסבוק. אלו דוגמאות לכך שאנשים מתאימים את מה שהם מתכננים ליחסי הכוחות ולערכים.

שנית, קיימת פוליטיקה של מבנה רשתות שמתייחסת לקישוריות הרשת, ופוליטיקה של זרימות המידע שבוחנות את הפעלת הכוח של קבוצות על תהליכי יצירת תוכן ושיתוף.

מבנה רשתות וקישוריות הרשת

ניתן לראות, באמצעות תרשים ניתוח הרשתות, שגם אם אדם איננו קשור ישירות לתנועת "Occupy Wall Street", הוא עדיין מקבל עדכונים אודותיה דרך חבר שלו שמעורב ומתעניין בתנועה. אמנם מדובר בקשר חלש בין הפרט לתנועה, אבל באמצעות מבנה הרשת הוא הופך לקשר חזק. לכאורה, במבט על פלטפורמה יחידה, קשה לראות כיצד החיבורים הללו מתהווים. אולם, בקנה מידה גדול יותר, ברמת Big Data, ניתן לראות שהחיבורים מתעצבים בצורות מסוימות, כך שההתנהגות של אנשים אינה רנדומלית, אלא מוסטת לכיוונים מסוימים. אמנם יש ביזוריות בהתנהגות, אבל בפועל, מבחינה סוציולוגית, יש לאנשים נטייה להתקבץ ולהטות את הביזוריות שהרשת מציעה הן ברמת מבנה הרשתות והן ברמת זרימות המידע. אפרט על כמה מהטיות אלה.

הטיה ראשונה היא "חוק הכוח", שהיא הנטייה של אליטות לקבל תשומת לב של רבים ועל-ידי כך לזכות ברמת השפעה גבוהה. לדוגמה, מצעד הפזמונים מתמקד בכמה שירים בודדים שתופסים את מירב תשומת הלב, בעוד שהיצע המוזיקה הוא גדול בהרבה. גם ברשתות החברתיות "חוק הכוח" עובד. משתמשים נוטים להתמקד במספר מצומצם של ספקי תוכן או פלטפורמות. למשל, ארבעת מנועי החיפוש תופסים כ-98% מתשומת הלב של המשתמשים כאשר הם מחפשים פריט כלשהו. כלומר, אנו תלויים בגוגל ובאלגוריתם אלמוני שקובע עבורנו באיזה תוכן ניתקל כתוצאת חיפוש מיידית, לעומת איזה תוכן ידורג בעדיפות נמוכה יותר ויופיע במקום המיליון, הרחק מעינינו. אם הנטייה שלנו היא ריכוז והתמקדות במידע מסוג מסויים לפי "חוק הכוח", מה המשמעות לגבי

ציוצי טוויטר בזמן מבצע צוק איתן³

הטיה שלישית של זרימות המידע הינה "חוש העדר" - אם קבוצה גדולה הולכת לכיוון מסוים, הסיכוי שאני אלך לכיוון הזה גדל. גם כאן, לא מדובר בתופעה חדשה, אולם ברשת היא מקבלת ביטוי חריף יותר. למשל, בין השנים 2009-2014 גברה הפופולריות של פייסבוק, והרבה מאוד אנשים החלו להצטרף לרשת זו. האדם הפרטי חש שאם כל חבריו מצטרפים לפייסבוק, גם עליו להצטרף ולהיות שם. המשמעות היא שאמנם יש לאנשים אפשרות להתפזר על פני כמה פלטפורמות שונות של רשתות חברתיות מהסוג הכללי כמו פייסבוק, אך למעשה כשיש גורם בעל כוח, הנטייה האנושית היא דווקא להמשיך ולחזק אותו. בהקשר זה חשוב לסייג ולציין כי הפופולריות של שחקנים במרחב הרשת דינמית. שחקנים חזקים עלולים להתחלף כאשר שחקן חזק יותר מופיע במרחב.

3 מקור התרשים: גלעד לוטן

האם הדלפה על מעקב ופיקוח מערכתיים אחר אזרחים ומשתמשים מקדשת כל אמצעי? ואם אכן תהיינה מגבלות, מי יקבע אותן? חשוב לציין כי מידע יכול להיות פתוח, אך זרימות המידע שבו לבטח לא שיוויוניות כפי שכבר ראינו.

לכל מאבקי הכוח אותם תיארת ישנו משתנה מתערב נוסף - הויראליות של המידע. ויראליות של המידע הוא תהליך של זרימות מידע חברתיות שבמהלכן אנשים משתפים סימולטנית פריט מידע בתקופה קצרה, ובמהלכן המסר מתפשט מעבר לרשתות החברתיות שלהם, בדרך כלל לרשתות רחוקות יותר. כתוצאה מכך נוצר גידול חד במספר האנשים החשופים למסר.⁴ הויראליות חשובה במיוחד כי במקרים מסויימים היא יכולה לשנות את היחסים בין מוסדות כוח, כגון המדינה או התקשורת, לחברה. פעם המדינה היתה גוף אמורפי, שהגישה אליו היתה מסובכת ומסועפת, למשל דרך עתירות לבג"ץ. כיום יש את המשתתף הויראלי, שהופך כל אזרח עם מחשב וחיבור לאינטרנט לגורם בעל יכולת לבטא את דעותיו. יחד, נוצרת מאסה של אנשים אשר יכולים להעלות דרישות לממשלה באופן מיידי ובלתי אמצעי. בפרט, ניתן לראות יותר דרישה לשקיפות ולפתיחות וקריאה ללקיחת אחריות מצד הממשלה במסגרת המאבקים הויראליים הללו.

דוגמה טובה לעוצמתה של הויראליות של המידע מתבטאת במקרה של רצח שלושת הנערים בשנת 2014, גיל-עד שער, נפתלי פרנקל ואייל יפרח. בזמן שבתקשורת הממוסדת היה ערפול לגבי מצבם והם הוגדרו "נעדרים", ברחבי הרשת הידיעה על גורלם המרגיעה לרבים ומהר. למרות שהמידע כבר היה בידי רוב הציבור, בערוצי החדשות השונים לא פרסמו אותו. זהו מצב שבו לכוחה של המדינה, שמתבטאת במקרה זה בצנזורה על התקשורת הממוסדת, כבר אין מנופל על המידע בגלל הויראליות שלו.

לסיכום, הצגתי ארבעה מאבקי כוח ושליטה במרחב האינטרנטי, שהראו שהאינטרנט הוא מרחב פוליטי הרווי במתווכים ובחוסר שוויוניות. בנוסף, הראיתי את המשתנה המתערב הנוסף, הויראליות של המידע, שיכול לשמש כגורם משפיע ובלתי ניתן לשליטה על דינמיקות הכוח בין הציבור למדינה. כיום, השאלה שאנו כאזרחים צריכים לענות עליה היא מה אנחנו יכולים לעשות כדי שהרשתות יהפכו לאותו חלום רחוק של מרחב יותר שיוויוני, יותר דמוקרטי ויותר מעצים, הנגוע פחות במאבקי כוח?

הטיה רביעית בזרימות המידע נוצרת בשל הפערים הדיגיטליים בעולם. מתוך שמונה מיליארד האנשים בעולם, רק 3.3 מיליארד מחוברים לאינטרנט. מתוך המחברים יש רמות שונות של אוריינות דיגיטלית. מיומנויות ויכולות השליטה שונות מאדם לאדם, מה שגורם לכיוונויות לא רנדומלית של המידע.

פוליטיזציה שלישית של הרשת מתרחשת בתהליכים של אוצרות המידע (Curated Flows), שמתמקדת במטען הפוליטי בתהליך האיסוף, השמירה והאחזור של מידע. לדוגמה, בפיגוע שהתרחש בשנת 2013 במרתון בבוסטון, עוד בטרם המשטרה מצאה את החשודים, אנשים שיתפו תמונות שלהם מהאירוע כדי לנסות למצוא את האשמים באמצעות חכמת ההמונים. הדבר הוביל להאשמות שווא שהיו נגועות בדעות קדומות, ואף הביאה להתאבדות של אחד מהחשודים שהואשמו לשווא. לאור ההשפעות הפוליטיות השונות על הרשת, ניתן לסכם כי ניכר שמרחב האינטרנט רחוק מלהיות נייטרלי.

מאבק הכוחות השלישי הוא מאבק על כמות ודמות המתווכים ברשת. בעידן המידע, יכולת השליטה בייצור והפצת המידע היא מרכיב כוח משמעותי, והשיפורים הטכנולוגיים העצימו את כוחו של המשתמש הבודד בתחומים אלה. אולם, השליטה האמיתית בזרימות המידע מתבצעת באמצעות מתווכים. כמויות המידע המיוצרות בכל רגע הן עצומות ושיתוף וקריאת תכנים מחייבים את המשתמש להסתמך על מתווכים. שומרי הסף הללו עוזרים למשתמש בכל פעילות במרחב הרשתות, החל מסינון עורך המידע, קישוריות לאחרים ויצירת תכנים חדשים. אנו סומכים על גוגל שימצא עבורנו את מבוקשנו, או על פייסבוק וטוויטר שיראו לנו את הפוסטים שחברינו מעלים. אך פייסבוק לא מראים לנו את כל הפוסטים של חברינו, אלא רק את אלה שהם בוחרים. זהו מאבק על שליטה בסדר היום של המידע המוזרם ומועבר מאחד לשני. דוגמה בולטת נוספת היא הפרופיל הממוצע של זהות עורכי וויקיפדיה באנגלית - רובם גברים, עם השכלה בינונית-גבוהה ומצב סוציו-אקונומי בינוני-גבוה. הטיה זו משפיעה על תכני הערכים המיוצרים בוויקיפדיה. אמור לי מי שומר הסף שלך, ואומר לך איזה תוכן תצרוך.

מאבק כוחות רביעי ואחרון הוא המאבק של פתיחת מידע. מטם ברנרס לי, מאבות האינטרנט, דרך מפתחי קוד פתוח, ועד לכוחות משמעותיים בחברה האזרחית והעסקית, רבים הם העמלים לפתוח ולהנגיש מידע לציבור - יש כאלה שפתיחת מידע הפכה עבורם מאמצעי למטרה. השאלה היכן עוברים הקווים האדומים של פתיחת מידע, הפכה קריטית במאבק על עיצוב דמותם של האינטרנט והחברה המודרנית. מהם האיזונים לשחרור המידע? האם חשיפת מידע רגיש במחיר בטחוני ראוי רק בגלל עקרון חופש המידע?

4 Nahon Karine and Hemsely Jeff, 2013, *Going Viral*, Cambridge: Polity.